

МЕВА-САБЗАВОТЧИЛИҚДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ
БЎЙИЧА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Ачилов Машраб Улуғбекович,
Тошкент давлат аграр университети
Агробизнес ва инвестицион фаолият кафедраси ассистенти,

Аннотация: Мақолада ривожланган АҚШ, Нидерландия, Исроил ва Корея ҳамда қўшни Қозоғистон ва Россия давлатларининг мева-сабзавотчилик тармоғида ишлаб чиқаришни модернизациялаш тажрибалари, қишлоқ хўжалик корхоналарини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш бўйича олиб бораётган чора-тадбирлари ўрганилган. Хориж мамлакатларининг мева-сабзавотчиликда ишлаб чиқаришни модернизациялаш бўйича илғор тажрибаларини умумлаштирган ҳолда улардан республикамиз шароитига мос бўлган айрим йўналишларини жорий қилиш бўйича тавсиялар тайёрланган.

Асосий тушунчалар: модернизация, инновация, механизм, илғор технологиялар, “ақлли” қишлоқ хўжалиги, органик маҳсулот.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПО МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА
В ПЛОДООВОЩЕВОДСТВЕ

Ачилов Машраб Улуғбекович -
Ташкентского государственного аграрного университета
Ассистент кафедры агробизнеса и инвестиционного деятельности,

Аннотация: В статье изучен опыт и мероприятия по государственной поддержке сельхозпредприятий развитых стран как США, Нидерландии, Израиля и Кореи, а также соседних государств Казахстана и России. Обобщая передовых опытов зарубежных стран по модернизации производства в плодовоовощеводстве, подготовлены рекомендации по внедрению некоторых аспектов приемлемых к условиям нашей республики.

Основные понятия. модернизация, инновация, механизм, передовые технологии, “умное” сельское хозяйство, органическая продукция.

FOREIGN EXPERIENCE IN MODERNIZATION OF PRODUCTION IN HORTICULTURE

Achilov Mashrab Ulugbekovich -
Tashkent State agrarian university
Assistant of the Department of Agribusiness and Investment activities,

Abstract: The article examines the experience and measures of state support for agricultural enterprises in developed countries such as the United States, the Netherlands, Israel and Korea, as well as neighboring states of Kazakhstan and Russia. Summarizing the best practices of foreign countries to modernize production in fruit and vegetable production, recommendations have been prepared for the implementation of some aspects acceptable to the conditions of our republic.

Basic concepts. modernization, innovation, mechanism, advanced technologies, smart agriculture, organic products.

Кириш. Республикамининг инновацион иқтисодиётга ўтиши шароитида мева-сабзавотчилик тармоғини ва унинг қиймат занжири бўйича ҳар бир бўғинини ривожлантириш бўйича дунё миқёсида тўпланган тажриба, амалга ошириладиган чора-тадбирлар, ишлаб чиқилган турли дастурларнинг амалиётда жорий қилиш натижаларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, ривожланган мамлакатлар жумладан, илҳомлар йўли ҳамда худудий жиҳатдан яқин бўлган давлатлар тажрибаларидан кенг фойданмасдан туриб мева-сабзавотчилик тармоғини ривожлантириб бўлмайди [1].

Шу нуқтаи назардан, мева-сабзавотчиликни модернизациялашда, авваломбор, ривожланган давлатлар тажрибаларини ўрганиш, шунингдек, бозор иқтисодиётига ўтаётган ва эндигина ривожланаётган мамлакатларнинг мева-

сабзавотчиликда ишлаб чиқаришни модернизациялашни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш бўйича олиб бориладиган илҳомларининг ижобий ва салбий томонларини, бу борадаги муаммо ва камчиликларни аниқлаш асосида мавжуд тажрибаларнинг мақбул жиҳатларини республикамининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда амалиётга тадбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Асосий қисм. Нидерландиянинг иқтисодиёти экспортга йўналтирилганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга, ишлаб чиқариладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари барчаси устувор равишда ташқи бозорларда сотилади. Мамлакат экспортидаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг улуши 24 фоизни ташкил этади. Нидерландия 2018 йилда 91,7 млрд. евро қийматга эга бўлган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини экс-

порт килган. Айтиш жоизки, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг механизациялашганлик даражаси жуда юқоридир. Айнан замонавий билим ва технологияларни кенг жорий этилиши Нидерландиянинг озиқ-овқат маҳсулотларни экспорт қилиш бўйича АҚШдан кейин иккинчи ўринни эгаллашига сабаб бўлди. Айтиш жоизки, Нидерландия дунёда ер майдони катталиги бўйича 131-ўринда туради. Бундай улкан натижаларга Нидерландия ҳукуматининг “икки марта кам ресурс ва икки марта кўп озиқ-овқат” тамойили асосида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш бўйича амалга оширилган дастурлар, шунингдек, ГАТ (географик ахборотлар тизими) ҳамда учувчисиз аппаратлардан фойдаланган ҳолда аниқ деҳқончилик юритиш тизимини кенг жорий қилиши орқали эришган десак муболаға бўлмайди. Мутлақ рақамларда айтадиган бўлсак, мамлакатнинг бутун дунёдаги жами қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари экспортидаги улуши 7,5 фоизни ташкил этади. Сабзавот маҳсулотлари экспорти бўйича Хитойдан кейин иккинчи ўринда, мева маҳсулотлари экспорти бўйича эса АҚШ, Испания ва Чилидан кейин тўртинчи ўринни эгаллайди.

Таъкидлаш лозимки, Нидерландияда қишлоқ хўжалиги учун яроқли ерларнинг нарҳи нисбатан жуда юқоридир, тахминан 1 га ер нарҳи 50-70 минг евро туради. Шунинг учун фермерлар кўпроқ ундан ижара асосида фойдаланишни маъқул кўрадилар. Ишлаб чиқарилган маҳсулотларни сотиш тайёрлов кооперативлари билан олдиндан тузилган шартномалар асосида амалга оширилади. Қишлоқ хўжалиги кооперативларининг мамлакат бозоридаги улуши 70 фоизни ташкил этади. Лекин, фермерлар мажбурий равишда кооперативга аъзо бўлиши керак эмас, балки улар ўз тадбиркорлик фаолиятларини мустақил равишда юритишлари мумкин. Кичик фермер хўжаликлари учун зарарларни коплаб беришда солиқ имтиёзлари кўзда тутилган. Миллий кооперативларнинг самарадорлигини ва натижадорлигини таъминлаш учун трансмиллий кооперативлар тузилган ва уларга бир нечта кооперативлар ихтиёрий равишда бирлашганлар. Кооперативларни бундай тузилмаларга бирлашуви хўжалик юритишга оид бўлган кўпгина муаммоларни тезкор равишда ҳал қилишга ва маҳсулот ишлаб чиқаришни жаҳон стандартларига мос равишда йўналтиришга имкон берди.

Ҳозирги вақтда Нидерландияда органик қишлоқ хўжалигини кескин ривожланиш тенденцияси кузатилмоқда. Умумий қишлоқ хўжалиги ерларидаги органик маҳсулот етиштириш бўйича майдонлар улуши охириги беш йилда 10 фоизга ўсиб 52 минг гектарни ташкил этмоқда. Ҳукумат томонидан боғдорчилик ва сабзавотчи-

лик йўналишида экологик тоза маҳсулот етиштирувчи тадбиркорлар ҳар томонлама қўллаб-қувватланмоқда. Хусусан, давлат томонидан ажратилган субсидиялар ёрдамида чиқиндиларни қайта ишловчи ва табиий ресурсларни қайта тикловчи кўп тармоқли қишлоқ хўжалиги корхоналари ривожланиб бормоқда.

Мамалакат агросаноат мажмуи ривожланишининг устувор жиҳатларидан бири бу унинг жадал суръатларда билим ва технологияларни амалиётга жорий қилиб борилаётганидир. Нидерландия агросаноат мажмуи биринчи навбатда барча тармоқ субъектлари билан, жумладан: ишлаб чиқарувчилар, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналари, техника ва асбоб-ускуна етказиб берувчилар, илмий муассасалар ҳамда давлат тузилмалари ўртасидаги узвий ҳамкорликка асосланади. “Ишлаб чиқарувчи - давлат - фан” учбурчаги мамлакат учун жаҳон майдонидаги рақобатда етакчилардан бўлишида муҳим омил бўлди. АСМга интеллектуал мулкни экспорт қилишдан даромад 2016 йилда 9 млрд. евро ни ташкил этди. Голландия олимлари ҳар йили ўзининг юқори ҳосилдорлиги ва сифати билан ажралиб турувчи ҳамда табиатнинг ноқулай шароитларига чидамли бўлган 1,8 мингта янги навлар ва қишлоқ хўжалиги экинлари дурагайлари амалиётга тадбиқ этишади. Голланд навларининг юқори генетик салоҳиятидан бутун дунё қишлоқ хўжалиги фойдаланиб келинмоқда. Энг кўп экспорт қилинувчи маҳсулот бу уруғлик материалларидир. Уруғликни экспорт қилишдан олинган даромад эса 2016 йилда 1,7 млрд.ни ташкил этган. Мисол учун, АҚШда экилаётган барча сабзавот экинларининг 70 фоизини голландиядан келтирилган навлар ташкил этади.

Мутахассисларнинг фикрича, Нидерландия қишлоқ хўжалигини муваффақиятли ривожланишининг асосий омиллари булар: экспортёрларни рағбатлантириш ва компанияларни ташқи бозорларнинг янги соҳаларига кириб боришларига яқиндан қўмак берилиши, мева-сабзавотчиликда маҳсулот етиштиришдан то истеъмолчига тайёр маҳсулотни етказиб беришгача бўлган барча жараёнларни ўз ичига олган вертикал тизимни йўлга қўйилганлиги, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш даврийлигининг барқарорлиги ва аграр озиқ-овқат секторининг илмий-тадқиқот муассасалари билан узвий ҳамкорлигидадир [5].

АҚШ қишлоқ хўжалигида мева ва сабзавот экинлари ўзининг турли туманлиги билан ажралиб туради. Кўпгина ҳолатларда мева ва сабзавот етиштириш табиий-иқлим шароитлари қулай бўлган ҳудудларда мужассам бўлганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга. Мева ва сабзавот экинлари асосан Калифорния ва Флорида штат-

ларида етиштирилади. Бу ерда деярли 70 фоиз меванинг (қиймати бўйича) ва деярли барча цитрус меваларнинг (апельсин ва лимон) ҳосили йиғиштириб олинади. Иккала штат ҳудудлари эртаги ва қишги сабзавот экинларини ва гуллар етиштириш бўйича ҳам энг салмоқли ўринлардан бирини эгаллайди. Бундан ташқари Буюк қўл қирғоқлари ҳудуди ҳам мева ва узум етиштиришга жуда қулай ҳисобланади, чунки ушбу қўллар боғ ва токзорларни музлаб қолиш ҳавфини бирмунча юмшатишга ёрдам беради.

Умуман олганда АҚШ дунёда энг йирик қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишалб чиқарувчиси ҳисобланади. Бу ердп дунёда биринчилардан бўлиб қишлоқ хўжалигида агротадбиркорлик фаолияти кенг йўлга қўйилган. Эътиборлиси шуки, аграр соҳада унумдорликнинг ўсиш суръатлари саноатга нисбатан ҳам тезроқ одимлаб бормоқда. Масалан, охириги 10 йилда қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлиги ўсиш даражаси 81 фоизни ташкил этган. Қишлоқ хўжалигини нечоғлик интенсив равишда ривожланаётганлигини қуйидаги кўрсаткичлардан ҳам билиб олса бўлади, яъни 1 гектар ердан 580 доллардан 1100 долларгача қийматда маҳсулот етиштирилаётганлиги, 1 нафар қишлоқ хўжалиги ходими 50-60 гектар майдонгача ишлов бера олиши ва 80 кишигача аҳолини боқа олиши ва бошқалар. Қишлоқ хўжалигида ишчи кучнинг 2 фоизи банд бўлиб келмоқда. Бундай ютуқларга эришилишининг асосий омилларини бири бу замонавий техника ва технологияларни жорий этилиши, юқори малакали кадрлар билан таъминланганлик, илмий янгиликларни изчил равишда жорий этиб борилиши ҳамда фермерларни давлат томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватланиши билан изоҳлаш мумкин.

Бундан ташқари АҚШ қишлоқ хўжалиги ўзининг ихтисослашганлик даражаси юқорилиги билан ажралиб туради. Масалан, Миссисипи қуйи оқими бўйлаб пахтачилик ривожланган бўлса, Гавай оролларида шақарқамиш етиштирилади, Виржиния ва Королина штатларида тамаки ва Шимолий штатларда эса мева, сабзавот ва картошка экинлари етиштирилади [6].

Америка қўшма штатларида бундай самарали аграр сиёсат биринчи навбатда 2008 йилда қабул қилинган “Озиқ-овқат, табиатни муҳофаза қилиш ва энергетика тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши билан бошланди. Ушбу қонун қабул қилиниши билан фермерларни қўллаб-қувватловчи бир қатор давлат дастурлар ишлаб чиқилиб амалиётга жорий этилди. Жумладан, уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат:

Маҳсулотни сотиш учун қарз ёрдами бериш дастури. Ушбу дастурга кўра, қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ўзлари ишлаб

чиқарган маҳсулотни Товар-кредит корпорациялари (ТКК) орқали сотиш имкониятига эга бўладилар. Ҳосил йиғиб олинганидан кейин ишлаб чиқарувчи амалдаги ставкаларда сотиш учун қарз олиши мумкин бўлади. Бундай қарз фермер йиғиб олган ҳосилни сотиш учун таклиф килган қисми учун ёки тўлиғича олиниши мумкин. Қарзларни қайтариш эса асосий сумма ва унга нисбатан фоиз ҳисобида амалга оширилади.

Кредитлаш дастури. Мева-сабзавот етиштирувчи фермерлар молиявий ҳолати етарли бўлмаганда ишлаб чиқаришни тубдан техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, ер сотиб олиш ҳамда бошқа жорий ишларни амалга оширишлари учун АҚШ Қишлоқ хўжалиги вазирлиги хузуридаги Фермерларга хизмат кўрсатиш агентлигидан кредит олишлари мумкин. Бундан ташқари кредит қарзлари табиий офатлар рўй берганда, фавқулодда вазиятларда ҳам келтирилган зарарларни қоплаш ва хўжаликни қайта тиклаш учун ҳам берилади.

Илмий-тадқиқотлар учун молиявий қўмак бериш дастури. АҚШ Қишлоқ хўжалиги вазирлиги хузуридаги Аграр тадқиқотлари хизмати ва бошқа штатларда тузилган Агентликлар ва университетлар орқали кенг қўламли фундаментал ва амалий илмий изланишлар молиялаштирилади. Олиб борилаётган илмий-тадқиқотлар самарадорлигини ошириш мақсадида, уни вазирлик томонидан мунтазам равишда мувофиқлаштириш, назорат қилиш ва мониторинг қилиш хизмати йўлга қўйилган.

Ҳосилни суғурталаш ва табиат ҳодисалари юз берганда ёрдам бериш дастури. Ҳосилни суғурталаш хусусий компаниялар томонидан амалга оширилади. Бунда ушбу компаниялар ҳосил суғуртаси бўйича Федерал корпорация томонидан белгиланган ставкаларда субсидиялар олишади. Бундаги барча жараёнлар АҚШ Қишлоқ хўжалиги вазирлиги хузуридаги Хавфхатарларни бошқариш агентлиги томонидан назоратга олинади.

Экспортга қўмаклашиш дастури. АҚШнинг “Ташқи бозорга имконият” деб номланган дастури орқали ваколатли ташкилотларга чет элда маҳсулот сотиш, реклама қилиш, ярмаркалар ташкил қилиш, бозор конъюктурасини ўрганиш, чет эл истеъмолчиларнинг АҚШда ишлаб чиқарилаётган товарлар бўйича бохабарлигини ошириш учун семинарлар ўтказиш ва ҳакозолар учун молиявий қўмак берилади. Бренд маҳсулотлар учун тақдим этиладиган молиявий ёрдамлар эса кичик хўжаликлар, кооперативлар ва ишлаб чиқариш уюшмалари доирасида амалга оширилади.

Табиатни муҳофаза қилиш бўйича дастур. Ушбу дастурларда иштирок этиш ихтиёрий

бўлиб, у тупроқ эрозиясига қарши кураш, сув билан таъминлаш тизимини яхшилаш ва сифатини ошириш, атроф-муҳитни ҳимоялаш, табиат ходисалар туфайли зарарни камайтириш каби чора-тадбирларни ўз ичига олади. Бу ерда фермерлар ижара тўловларини тўлаш, ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш, ирригация тармоқларини қайта тиклаш каби тадбирларга кетган харажатларини қоплаш каби қўллаб-қувватлашнинг дастакларидан фойдаланишлари мумкин бўлади. Дастур доирасида қишлоқ хўжалигига яроқсиз бўлган ерларни қайтариш, хайдов ерларидан интенсив тарзда фойдаланиш каби йўналишларга ҳам молиявий кўмак олиш мумкин [7].

Исроилда жами ерларнинг фақатгина 20 фоизигина қишлоқ хўжалиги учун яроқлидир. Лекин шундай шароитда фермерлар томонидан мамлакат аҳолисининг янги узилган мева-сабзавот маҳсулотларига бўлган талаби 95 фоизга қондирилмоқда. Суғориш сувининг сезиларли даражада етишмаслиги шароитида томчилатиб суғориш технологияси жуда ривожланган. Исроил ҳукумати фермерлар томонидан сотиб олинган ва жорий этилган технологиялар қийматининг 40 фоизигача субсидиялаш орқали агар соҳани ҳар томонлама қўллаб-қувватлайди. Айниқса “ақлли қишлоқ хўжалиги”ни ҳар томонлама жорий қилишга алоҳида эътибор берилиши натижасида суғориш тизимида, иссиқхоналарда, ҳосил йиғиб олишда ва бошқа агротехник жараёнларни рақамли технологиялар ёрдамида бажарилишига ёрдам берувчи техника ва жиҳозларни жорий қилиш учун фермерларга давлат томонидан субсидиялар ажратилиши кенг йўлга қўйилган. Исроилда давлат, хусусий сектор ва илмий муассасаларнинг ўзвий ҳамкорлиги туфайли қишлоқ хўжалигини, айниқса мева-сабзавотчилик тармоғини юқори технологик кўрсаткичларга эришишида муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда. Исроил қишлоқ хўжалигининг феномени шундан иборатки, унумдорлиги паст бўлган табиий салоҳиятнинг етишмаган қисми янги технологияларни жорий қилиш асосида юқори интенсивлик ва самардорлик билан ўрни тўлдирилади. Қишлоқ хўжалигини юритишда анъанавий агротехникалардан деярли фойдаланилмайди. Қишлоқ хўжалигининг барча тармоқлари каби мева-сабзавотчиликда ҳам юқори даражадаги инновацион ёндашувларни кенг тадбиқ этилиши, энг кам харажат эвазига энг кўп ҳосилдорлик, энг сифатли маҳсулот ва энг юқори даромад олишда муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Корея Республикасининг қишлоқ хўжалиги юқори технологик тармоқ сифатида алоҳида диққатга сазовордир. Кореяда нафақат қишлоқ хўжалиги балки иқтисодиётнинг ва инсонлар

ҳаёт фаолиятининг барча жабҳаларида замонавий технологиялар ва инновацион янгиликларни жорий этилишида давлат томонидан ҳар томонлама кўмак берилади. Корея Республикаси қишлоқ хўжалигининг инновацион ривожланиш йўли ноёб бўлиб, мамлакатимиз учун озиқовқат муамосини ҳал қилишда ва аграр соҳани инновацион йўлга ўтказишда кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. 2018 йилда Корея республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги бутун мамлакат бўйлаб “ақлли” фермер хўжалиklarини ривожлантириш ва инвестициялашга тайёр эканлигини ва унинг майдонини 7минг гектаргача оширишни эълон қилди. Хусусан, қишлоқ хўжалиги корхоналарида турли-туман махсус ҳароратни бошқарувчи, тежамкор ва аниқ томчилатиб суғориш ускуналари, дронлар, датчиклар ва бошқа дастурий таъминот маҳсулотларидан кенг фойдаланилади. Сабзавот маҳсулотлари етиштирувчи иссиқхоналарда барча агротехник жараёнлар компьютер дастури ёрдамида бошқарилади, бу ерда автоматика экинларни қулай ўсиши ва ривожланишини учун керак бўладиган барча параметрларни тартибга солиб туради, зарур бўлганда тегишли ўзгартиришлар киритиб боради. Мутахассислар ўзларининг мобил телефонларидаги иловалар ёрдамида иссиқхона хўжалигида бўлаётган жараёнларни бевосита кузатиб туриш имкониятига эгадирлар. Шу билан биргаликда ўсимлик зараркундалари билан курашишда махсус туткичлар орқали ҳашоротларини жалб қилиш тажрибаси ҳам қизиқарлидир [8].

Россия иқтисодиётида хўжалик юритишнинг кооператив шакли кенг ривожланган бўлиб, биринчи кооператив тузилмалари Россия империяси давридан шаклланиб келган бўлиб, улар ўз фаолиятларини муваффақиятли тарзда олиб боришган. Кооперативларнинг яшовчанлигининг асосий шартларидан бири бу кооператив аъзолари ўртасидаги ишонч ва адолатнинг мавжуд бўлишидир. Масалан, Россиянинг Нижегород ҳудудида ҳозирда 40 дан ортиқ турли йўналишдаги кооперативлар фаолият юритаётган бўлиб, улардан 10 га яқини мевачилик ва иссиқхона хўжалиги билан шуғулланади. Ушбу кооперативларга йилиги 50-100 кг мева маҳсулотлари етиштирадиган томорқа эгалари ҳам, қатта миқдордаги маҳсулот етиштирувчи йирик фермер хўжаликлари ҳам аъзо бўлишган бунда худуддаги барча турдаги катта-кичик ишлаб чиқарувчилар барчаси қамраб олинган.

Ушбу кооперативларни ва унга аъзо бўлган хўжаликларни янада ривожлантириш учун бир қатор мақсадли кредитлар жорий этилган. Россия ҳукумати бундай қатламдаги субъектларини қўллаб-қувватлаш ва мевачилик тармоғи ва иссиқхона хўжалиklarини ривожлантириш

учун паст фоизли, яъни 5 фоизли 2 йилдан 5 йилгача бўлган имтиёзли кредитлар бериш дастурини ишга туширган. Бундай кредитлар қуйидаги мақсадлар учун берилди: иссиқхона қуриш ва ревонструкция қилиш учун керакли материаллар сотиб олишга; навдор кўчатлар, уруғликлар сотиб олиш учун; кимёвий препаратлар, минерал ўғитар сотиб олишга; ресурс тежамкор технологияларни жорий қилишга имкон берувчи ускуна ва жихозларга (томчилатиб суғориш, намлик, сув сарфини назорат қилувчи ускуналар ва бошқалар); бошқа мавсумий тадбирлар ва айланма маблағлар учун ва хакозо.

Кредитлаш Россия қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг муҳим дастаклардан бири бўлишига қарамасдан, банклар аграр соҳага маблағ беришдан унча манфаатдор эмаслар. Шу боисдан давлат кредит қайтарилишини кафолашни ва кредит фоиз ставкаларини бир қисмини қоплаб беришни ўз зиммасига олади[9].

Ҳозирги вақтда Қозоғистон Республикасида “ақлли қишлоқ хўжалиги”нинг элементларини жорий этиш ишлари бошлаб юборилган. Жумладан, қишлоқ хўжалиги ерларининг дала хариталарини рақамлаштириш жараёнлари бошланган бўлиб, деярли яримдан кўпроқ майдонларнинг электрон хариталари тузиб бўлинган. Бундан ташқари далалар ва техника воситаларини ҳамда минерал ўғитлар ва кимёвий препаратлар билан аниқ ишлов беришни спутник орқали мониторинг қилиш тизимини жорий этиш режалаштирилмоқда.

Ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва техник-технологик жиҳатдан қайта қуроллантириш вазифаси доирасида тадбиркорлик субъектларини давлат ва хусусий шерикчилиги асосида замонавий технологияларни, шу жумладан аниқ қишлоқ хўжалиги юритиш технологияларини ва “ақлли” фермерларни яратишга кенг жалб қилиш учун қулай ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий шарт-шароити яратилган.

Мутахассисларнинг фикрича, аниқ деҳқончилик, далаларни электрон харитасини тузиш, аниқ метео маълумотлар, сенсорлар, датчиклар, космомониторинг каби тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилар харажатларини камида 25 фоизгача қисқартиришга имкония яратилади.

Қозоғистон Қишлоқ хўжалиги вазирлиги томонидан башорат қилинишича Агросанаоат мажмуи соҳасини рақамлаштириш натижасида иқтисодий самарадорлик 2025 йилга бориб 40 млрд. танга (105,5 млн. долл.) ни ташкил этади.

Қозоғистон Қишлоқ хўжалиги вазирлиги томонидан 2019 йилдан бошлаб АСМ маҳсулотларини, айниқса мева-сабзавотчилик маҳсулот-

ларини “даладан то дастурхонгача” кузатиб бериш тизими ишга туширилган. Боғдорчилик, узумчилик ва сабзавотчилик билан шуғулланувчи фермер хўжаликларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш мақсадида замонавий асбоб-ускуна ва инновацион технологияларга асосланган техника воситаларини сотиб олган фермерларнинг 25 фоизгача бўлган харажатлари давлат томонидан қоплаб берилди.

Таъкидлаш жоизки, 2018 йилда аграр фанини молиялаштириш учун бюджетдан 5,5 млрд. танга (14,54 млн. долл.) ажратилган бўлиб, 22 та илмий тадқиқот муассасаларини таъминлаш, олимларнинг иш ҳақи ва тадқиқотлар олиб бориш учун йўналтирилган. Ушбу сумма Қозоғистон қишлоқ хўжалиги ЯИМнинг 0,12 фоизини ташкил этади. АҚШ, Канада, Франция ва Голландияда бунга ЯИМдан 1-3 фоизгача ажратилади. Ҳозирги вақтда Қозоғистон Қишлоқ хўжалиги вазирлиги томонидан олимларнинг илмий ишланмалари сотиб олинмоқда ва буни “илмий жамоаларни давлат маблағлари эвазига таъминлаш” деса ҳам бўлади. Бу борада фермерлар бюджет маблағларига ҳисобига ўзлари учун долзарб бўлган илмий ишланмаларни илмий-тадқиқот институтларидан сотиб олиш тизими ҳам йўлга қўйилган. Бу фермер хўжаликларининг инновацион янгиликларини қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига жорий этишларига бўлган интилишларини янада рағбатлантирмоқда.

Қозоғистонда 2025 йилгача АСМда меҳнат унумдорлигини кескин ошириш ва қайта ишланган мева-сабзавот ва бошқа маҳсулотлар экспорти ҳажминини камида 2,5 баробарга ошириш вазифаси давлат томонидан белгилаб қўйилган.

Хулоса. Ривожланган ва ислохотлар йўли ўхшаш бўлган МДХ мамлакатларининг мева-сабзавотчиликда ишлаб чиқаришни модернизациялаш бўйича илғор тажрибаларини умумлаштирган ҳолда улардан республикамиз шароитига мос бўлган айрим йўналишларини жорий қилиш бўйича қуйидаги тавсияларни ишлаб чиқдик, жумладан (1-жадвал):

- Нидерландия тажрибасига кўра Республикамиз Қишлоқ хўжалиги вазирлигининг туман бўлимлари томонидан илмий ечимини кутаётган долзарб мавзулар аниқланиб, Қишлоқ хўжалигида билим ва инновациялар миллий маркази учун буюртмалар портфелини шакллантириш ва уни давлат томонидан мақсадли молиялаштириш механизминини ишлаб чиқиш;

- Нидерландия тажрибасидан келиб чиққан ҳолда мамлакатимизда мева-сабзавотчилик кооперативлари сони ортиб бораётгани боисдан уларни фаолиятини мувофиқлаштириш ва муаммоларини тезкор ҳал қилиш мақсадида уларнинг вилоят уюшмаларини ташкил этиш

ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

лозим;

- Исроил ва Корея тажрибасидан келиб чиқиб, фермерлар ишлаб чиқа ришга жорий этган янги технология ва техникалар учун кетган харажатларни ҳеч бўлмаганда 25 фоизни давлат томонидан тўлаб бериш механизмини жорий этиш;

- АҚШ тажрибасидан ўрганган ҳодда қишлоқ хўжалиги вазирлиги томонидан алоҳида тор йўналишлар, яъни маҳсулотни сотиш, кре-

дитлаш, илмий-тадқиқотларни молиялаштириш, суғурталаш ва бошқалар бўйича мақсадли дастурлар ишлаб чиқилиши ва амалиётга жорий этилиши тадбирлар самарадорлиги ва натижадорлигини ошишига олиб келади;

Россия тажрибаси бўйича маҳсулотни қайта ишлаш ва сақлашни ташкил этиш, иссиқхоналар қуриш ва бошқа мақсадлар учун мақсадли имтиёзли кредитлар бериш механизмини жорий этиш;

1-жадвал

Мева-сабзавотчиликда ишлаб чиқаришни модернизациялашнинг бўйича хорижий давлатлар тажрибасидан фойдаланишнинг асосий йўналишлари

Мамлакат номи	Республикамиз шароитига мос ва қўллаш мумкин бўлган хорижий тажрибанинг мазмуни	Амалга ошириш механизми
Нидерландия	- “Ишлаб чиқарувчи - давлат - фан” учбурчагини ташкил қилиш, яъни маҳсулот ишлаб чиқарувчилар, қайта ишловчи корхоналари, техника ва асбоб-ускуна етказиб берувчилар, илмий муассасалар ҳамда давлат тузилмалари ўртасидаги узвий ҳамкорликни йўлга қўйиш; - миллий кооперативларнинг самарадорлигини ва натижадорлигини таъминлаш учун трансмиллий кооперативлар тузиш ва уларга бир нечта кооперативлар ихтиёрий равишда бирлашиш тажрибаси.	- қишлоқ хўжалиги вазирлигининг туман бўлимлари томонидан илмий ечимини кутаётган долзарб мавзулар аниқланиб, Билим ва инновациялар миллий маркази учун буюртмалар портфелини шакллантириш; - мева-сабзавотчилик кооперативлари сони ортиб бориши боисидан уларни фаолиятини мувофиқлаштириш ва муаммоларини ҳал қилиш мақсадида уларнинг вилоят уюшмаларини ташкил этиш лозим
АҚШ	Маҳсулотни сотиш учун қарз ёрдами бериш дастури, кредитлаш дастури, илмий-тадқиқотлар учун молиявий кўмак бериш дастури, ҳосилни суғурталаш ва табиат ҳодисалари юз берганда ёрдам бериш дастури, экспортга кўмаклашиш дастури, табиатни муҳофаза қилиш бўйича дастур.	Қишлоқ хўжалиги вазирлиги томонидан алоҳида тор йўналишлар бўйича мақсадли дастурлар ишлаб чиқилиши ва амалиётга жорий этилиши тадбирлар самарадорлиги ва натижадорлигини ошишига олиб келади.
Исроил ва Корея	- фермерлар томонидан сотиб олинган ва жорий этилган технологиялар қийматининг 40 фоизигача субсидиялаш; - қишлоқ хўжалиги вазирлиги бутун мамлакат бўйлаб “ақлли” фермер хўжаликларини ривожлантириш учун инвестициялар жалб этиши,	- фермерлар ишлаб чиқаришга жорий этган янги технология ва техникалар учун кетган харажатларни ҳеч бўлмаганда 25 фоизни давлат томонидан тўлаб бериш механизмини жорий этиш; - айнан “ақлли қишлоқ хўжалиги” элементларини жорий этиш бўйича мақсадли инвестициялар ажратиш.
Россия	Мева-сабзавотчиликда ишлаб чиқаришни модернизациялаш учун 5 фоизли 2 йилдан 5 йилгача бўлган имтиёзли кредитлар бериш дастури.	Маҳсулотни қайта ишлаш ва сақлашни ташкил этишни иқтисодий рағбатлантириш мақсадида имтиёзли кредитлар ажратиш.
Қозоғистон	Қишлоқ хўжалигини рақамлаштириш ва аграр фанини ҳамда олимларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш тажрибаси	Илмий ишланмаларни амалиётга жорий этишни давлат томонидан молиялаштириш.

Манба: Муаллифнинг илмий-тадқиқотлари асосида тузилган.

- Қозоғистонда кенг жорий этилаётган қишлоқ хўжалигини рақамлаштириш, ерларни электрон харитасини тузиш, маҳсулотни етиштиришдан то истеъмолчигача бўлган жараёнларни кузатиб бориш тизимини яратиш, шунингдек, олимлар томонидан ишлаб чиқилган ва долзарб бўлган илмий ишланмаларни тижоратлаштириш нуқтаи-назардан фермерлар томонидан сотиб олиш тизимини жорий этиш ва бу жараёнларни давлат томонидан молиялаштириш механизмини ишлаб чиқиш ва бошқалар.

Юқоридаги тавсияларни амалиётга жорий этиш орқали мева-сабзавотчилик тармоғига ҳам “ақлли қишлоқ хўжалиги” элементларини жорий этиш, мева-сабзавотчиликка иқтисослашган фермер хўжаликлар замонавий технологияларга асосланган ҳолда моддий-техника базасини янада мустаҳкамлаш, янги иш ўринларини яратиш ва қишлоқ аҳолисининг қўшимча даромадини кўпайтиришга, пировард натижада тармоқнинг модернизация даражасини янада ортишига олиб келади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 — 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 декабрдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик тармоғини янада ривожлантириш, соҳада қўшилган қиймат занжири яратишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4549-сонли Қарори.
3. Мева-сабзавотчилик кластерларини самарали ташкил қилиш бўйича вазифалар белгиланди. Электрон режим. Сайт: <https://uza.uz/uz/posts/meva-sabzavotchilik-klasterlarini-samarali-tashkil-ilish-b-y-14-02-2020>
4. Попова Е.В. Основные направления модернизации российской экономики // <http://bujet.ru/article/98452.php>
5. Юсупов А., Рашидбеков А. Опыт Нидерландов в сфере развития сельского хозяйства. Сайт Института Стратегических и межрегиональных исследований при Президенте Республики Узбекистан <https://isrs.uz/ru/maqolalar/opyt-niderlandov-v-sfere-razvitiya-selskogo-hozajstva>
6. Сельское хозяйство США. Сайт: CAWATER-info. http://www.cawater-info.net/review/agro_usa.htm
7. Обзор торговой и сельскохозяйственной политики Соединенные Штаты Америки. http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/RU/Trade_policy_brief_US_RUS_final.pdf
8. Кутбитдинов Ю. Обзор инновационных технологий и зарубежного опыта «умного» сельского хозяйства. Экономическое обозрение №3 (231) 2019 <https://review.uz/post/umniye-instrumentiv-selskogo-hozvaystva>
9. Особенности и проблемы кредитования сельского хозяйства в России. Электронный научный журнал «Аэкономика: экономика и сельское хозяйство» 2015 год. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-i-problemy-kreditovaniya-selskogo-hozvaystva-v-rossii>
10. <https://www.agro.uz>